

De Heer Fr. TIMMERMANS
Gemachtigd Ambtenaar
Directie Stedenbouw - B.R.O.H.
Ministerie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest
CCN-Vooruitgangstraat 80-bus 1
1035 Brussel

U/ref. : 04/PFU/199226 (DU)
2043-0067/04/2008-277PU (DMS)
O/ref. : GM/Bxl2.7/s.438
Bijlage : 1 dossier

Brussel,

Mijnheer de Gemachtigde Ambtenaar,

Betreft : BRUSSEL. Ravensteinstraat 23. Paleis voor Schone Kunsten. Restauratie en renovatie van de daken en tentoonstellingszalen van het zuidelijke circuit. Eensluitend advies.
Dossier behandeld door S. De Bruycker (DU) en Fr. Boelens (DMS).

In antwoord op uw brief van 22 juli 2008, ontvangen op 23 juli, hebben wij de eer u te melden dat onze Commissie tijdens haar vergadering van 6 augustus 2008 over hoger vermelde werken **gunstig advies onder voorbehoud** heeft uitgebracht.

De aanvraag betreft de restauratie/renovatie van de daken en tentoonstellingszalen van het noordelijke circuit van het Paleis voor Schone Kunsten, naar analogie met de werken die uitgevoerd werden aan het zuidelijke circuit (unieke vergunning afgeleverd op 4 oktober 2006).

Algemeen genomen omvatten de werken:

- het restaureren van de daken,
- het restaureren en renoveren van de onderliggende tentoonstellingszalen,
- het conform maken van de zalen en daken aan de heersende normen voor veiligheid en aan de huidige klimaatseisen voor tentoonstellingszalen. Dit omvat hoofdzakelijk de restauratie van de oorspronkelijke metaalstructuur met toevoeging van een nieuwe structuur in aluminium met dubbele beglazing, de plaatsing van een zonwering met lamellen, de toevoeging van een verduisteringssysteem in de bestaande dakstructuur en de restauratie van de glazen plafonds.

Die werken komen overeen met hetgeen reeds voor het zuidelijke circuit werd gerealiseerd (eensluitend advies van de KCML, gunstig onder voorbehoud, van 09/08/2006). Tijdens haar vergadering van 25/06/2008 bracht de KCML een principeadvies uit over het ontwerp voor het zuidelijke circuit waarin ze de grote lijnen van het project onderschreef.

Naast de restauratie/renovatie van de daken, inclusief de plaatsing van een zonwering en verduisteringssysteem, met ingrepen identiek aan hetgeen voor het noordelijk circuit gerealiseerd werd, worden voor wat het zuidelijke circuit betreft een aantal specifieke voorstellen geformuleerd, te weten:

- de plaatsing van nieuwe luchtgroepen en technische lokalen boven de uiteinden van het dak van de concertzaal, los van het dak zelf, opgehangen en steunend op de steunmuren van de bestaande dakstructuur;
- de realisatie van een nieuw glazen dak, zoals dit oorspronkelijk het geval was, boven de gebogen ruimte (de “banaan” naast de rotonde aan de Koningsstraat),;
- de verwijdering van het luchtkanaal dat tijdens de vorige restauratiecampagne op het dak van de concertzaal en in een deel van de onderliggende tentoonstellingszaal werd geplaatst om de oorspronkelijke ruimtelijkheid terug te vinden.

De KCML brengt een gunstig advies uit over de aanvraag van een unieke vergunning voor de restauratie en renovatie van de daken en tentoonstellingszalen van het zuidelijke circuit onder voorbehoud van de hieronder gepreciseerde bemerkingen. Anderzijds formuleert de Commissie, op basis van de reeds uitgevoerde werken in het noordelijke circuit, enkele aanbevelingen teneinde de uitvoering ervan op bepaalde punten te verbeteren.

VOORBEHOUD BIJ HET EENSLUIDEND GUNSTIG ADVIES

Ingrepen in de tentoonstellingszalen

- In de begeleidende nota wordt voorgesteld de interieurs volledig wit te schilderen; desalniettemin is voorzien om tijdens de werf een kleurenstudie te laten uitvoeren ter aanvulling op de algemene kleurenstudie van het Paleis voor Schone Kunsten. Reeds in haar eensluidend advies m.b.t. het noordelijk advies had de KCML gevraagd terug te keren naar de bevindingen van de kleurenstudie voor de zalen, behalve voor de muurvlakken voorzien voor de ophanging. De Commissie vraagt voor het zuidelijke circuit ***de kleurstellingen die resulteren uit het volledige stratigrafisch onderzoek strikt te eerbiedigen voor wat de beschermde delen betreft, te weten de rotonde en de trap die ernaar toe leidt. Een concreet voorstel voor de schilderwerken dat hieraan beantwoordt moet aan de DML ter goedkeuring worden voorgelegd eens de resultaten van de kleurenstudie bekend zijn.***

- Om het binnenklimaat beter te beheersen wordt tussen de zalen RR3 en RR4 de realisatie van een sas voorzien d.m.v. de plaatsing van nieuwe glazen deuren. ***De Commissie onderschrijft de voorgestelde lokalisatie voor deze sas niet, aangezien dat de perceptie van de aangrenzende lokalen zal verstoren. Indien een sas onontbeerlijk is, vraagt ze hem onmiddellijk na de toegang te realiseren, hetgeen perfect mogelijk is in de bestaande configuratie van de inkomruimte.*** De bestaande toestand van de ingang (kant Koningsstraat) moet hiertoe nader gedetailleerd worden en de details van de ingreep ter goedkeuring aan de DML voorgelegd.

- De Commissie formuleert geen bezwaar tegen het principe om de bestaande wand voor de ramen in de tentoonstellingszaal HT te verwijderen en te vervangen door een voorzetraam en een verschuifbare wand die het mogelijk zal maken zowel natuurlijk daglicht toe te laten als deze ruimte te verduisteren. ***Ze vraagt echter een technisch detail ter goedkeuring voor te leggen aan de DML aangezien de precieze impact en werking ervan in het huidige dossier weinig gedetailleerd is.***

- de modellen van de ventilatieroosters voor de klimaatregeling in de tentoonstellingszalen, zoals reeds geplaatst in het noordelijke circuit, zijn weinig bevredigend en dragen niet bij tot de opwaardering van de zalen. ***De Commissie vraagt voor het zuidelijke circuit dus niet diezelfde roosters te plaatsen, maar een architecturaal beter geïntegreerde plossing te zoeken, bijv. visueel doorlopende sleuven met daarachter roosters. Een nieuw voorstel moet hiertoe ter goedkeuring aan de DML worden voorgelegd.***

- *alle materieel en toestellen die geplaatst moeten worden inzake beveiliging, bewaking, branddetectie en signalisatie dient nauwkeurig gelokaliseerd te worden op plan. De modellen dienen eveneens gedocumenteerd te worden. Die gegevens, die zich niet in het huidige dossier bevinden, moeten ter goedkeuring voorgelegd worden aan de DML.* Algemeen genomen vraagt de Commissie de impact van die elementen zo veel mogelijk te beperken zodat ze de perceptie en de kwaliteit van de gerestaureerde zalen niet aantasten.

Restauratie/renovatie van de daken

- Het voorstel voor de inplanting van de nieuwe koelgroepen wordt aanvaardt, alsook hun lokalisatie. Alleen voor wat de koelgroep LG19 betreft, zoals weergegeven op het A3-plan ARP.11, merkt de Commissie op dat deze groep en het bijbehorend technisch lokaal niet duidelijk op de andere plannen is weergegeven. ***De Commissie vraagt dit punt te verduidelijken.***

- De Commissie formuleert geen bezwaar tegen de plaatsing van een akoestische barrière in de dakruimte boven de grote concertzaal om de kanalen die op de zalen aansluiten volledig af te zonderen van de concertzaal. ***Ze vraagt echter deze ingreep nauwkeuriger te documenteren en de nodige technische details voor te leggen aan de DML.***

- Het nieuwe zonweringssysteem is conforme aan het type dat op de daken van het noordelijk circuit werd geplaatst. Hoewel de Commissie zich hier niet tegen verzet, betreurt ze het, algemeen genomen, dat de ruimte tussen de daklichten en de lamellen niet verkleind kon worden zoals ook reeds in het eensluidend advies m.b.t. het noordelijk circuit werd gevraagd.

Het lamellensysteem wordt ook voorzien boven de lichtkoepel van de rotonde, kant Koningsstraat. ***De Commissie acht deze toevoeging op die specifieke plaats niet aanvaardbaar en bovendien niet noodzakelijk.*** Dit element zou immers de leesbaarheid van de typische dakstructuur van de rotonde in het geheel van de bedaking erg aantasten. Bovendien is een zonwering op deze plaats, gezien de beperkte oppervlakte van de beglazing weinig zinvol, te meer dat de onderliggende ruimte niet echt als tentoonstellingsruimte dienst doet. ***De lamellen moeten dus op deze plaats uit het project worden geweerd.***

- De reconstructie van een glazen overkapping boven de zaal I2 is vanzelfsprekend positief en de Commissie moedigt deze ingreep aan. Ze merkt echter op dat het voorgestelde ontwerp niet overeenstemt met de plannen en foto's van de oorspronkelijke toestand. Uit bijkomende inlichtingen blijkt die optie te zijn genomen om het bruikbare volume te kunnen vergroten. Aangezien de plaatsing van een nieuwe glazen overkapping een belangrijke verbetering ten overstaan van de bestaande toestand betekent, gaat de Commissie ermee akkoord af te wijken van het oorspronkelijke model. ***De nodige uitvoeringsdetails moeten nog wel op voorhand ter goedkeuring voorgelegd worden aan de DML.***

- Voor wat de restauratie van de stalen dakstructuren betreft, drong de Commissie er reeds in haar eensluidend advies m.b.t. het noordelijk circuit op aan deze elementen niet te zandstralen. Hoewel dit desondanks haar advies toch uitgevoerd werd, herhaalt ze deze vraag m.b.t. de huidige aanvraag voor het zuidelijke circuit. ***De metaalstructuur mag dus niet gezandstraald worden zodat de oorspronkelijke beschermlaag kan worden behouden.***

AANVEVELINGEN M.B.T. DE WERKEN AAN HET ZUIDELIJKE CIRCUIT

- De nieuwe beglazing van de plafonds, zoals reeds uitgevoerd in het noordelijke circuit, blijkt na de plaatsing erg helder en transparant is waardoor de erboven gelegen technische installaties goed zichtbaar zijn. Die installaties bevinden zich, omwille van grotere afmetingen dan aanvankelijk voorzien, ook dicht bij het glazen plafond, hetgeen hun zichtbaarheid nog vergroot. In haar

principeadvies van 04/07/2008 vroeg de Commissie de mogelijkheden te onderzoeken om de transparantie van het glas te verminderen. **De Commissie herhaalt die suggestie en hoopt dat op basis van bijkomend onderzoek een behandeling kan worden gevonden waardoor het glas minder helder kan worden gemaakt.**

- voor wat de artificiële verlichting betreft, met name op die plaatsen waar door de plaatsing van technische lokalen de glazen plafonds verborgen worden zodat er nauwelijks nog natuurlijk daglicht kan binnendringen, vraagt de Commissie bijkomend onderzoek te leveren om de kwaliteit van het kunstlicht zo optimaal mogelijk te maken en het effect van natuurlijk daglicht zo veel mogelijk te benaderen.

- **de Commissie moedigt de bouwheer aan om de restauratie van de parketten, het binnenschrijnwerk, de plinten en de marmeren vloeren eveneens in deze fase van de werf te integreren**, indien de financiële middelen hiertoe gevonden kunnen worden, zodat deze elementen zich eveneens in een goede staat zouden bevinden en de geplande restauratiecampagne vervolledigen.

- de plaatsing van een isolerende beglazing en van het zonweringssysteem op de oorspronkelijke dakstructuur vergt een versteviging van die structuur. Dit principe werd reeds voor het noordelijke circuit goedgekeurd en dezelfde ingrepen worden voorzien voor het zuidelijke circuit. De Commissie bevestigt haar goedkeuring op dit punt voor de nieuwe aanvraag. Ze meent echter dat het nuttig zou zijn om voor de reeds uitgevoerde werken aan het noordelijke circuit enkele **verificaties door te voeren en te evalueren of de verstevigingen inderdaad optimaal zijn om het extra gewicht te dragen.**

- de isolatie van de daken en de gevels (alleen op niet-zichtbare plaatsen voor wat dit laatste punt betreft) maakte ook reeds het voorwerp uit van een goedkeuring door de KCML in haar eensluidend advies over het noordelijke circuit. Ook wat dit punt betreft, bevestigt de Commissie haar gunstig advies. Ze meent echter dat, aangezien de isolatie op bepaalde plaatsen niet continu is (nl. waar de gevels decoratieve elementen of een specifiek uitzicht vertonen) waardoor een risico op koudebruggen ontstaat (weliswaar een verminderd risico ten gevolge van de klimatisering van de zalen), ook **deze ingreep op langere termijn geobserveerd en geëvalueerd moet worden. Ze vraagt hiertoe de nodige maatregelen te treffen zodat onmiddellijk kan ingegrepen worden indien er zich op een bepaald ogenblik een probleem zou stellen.**

De Commissie houdt zich, bij wijze van bescuit, ter beschikking van de DML en de ontwerper, om haar advies indien nodig toe te lichten en om desgewenst mede de antwoorden op de hierboven geformuleerde vragen en bemerkingen te bespreken en te evalueren.

Met de meeste hoogachting,

A. VAN LOO
Secretaris

G. VANDERHULST
dd. Voorzitter

kopie : AATL - D.M.L. (Fr. Boelens)